

การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์สัพคหุรูปเทสของพระพุทธศาสนาในล้านนา*

An Analytical Study of Lanna Buddhism's Sabgurupadesa Scripture

พระมหาสิทธชัย ชยสิทธิ (ปัญญาไวย)
Phramaha Sittichai Jayasiddhi (Panyawai)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus, Thailand
E-mail: sittichai_2009@outlook.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาเนื้อหาและโครงสร้างของคัมภีร์สัพคหุรูปเทส วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 2) เพื่อปริวรรตและตรวจชำระคัมภีร์สัพคหุรูปเทส วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ จากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย และ 3) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาความสัมพันธและคุณค่าในคัมภีร์สัพคหุรูปเทส วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูล โครงสร้างของคัมภีร์ และตรวจชำระให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี

ผลการวิจัยพบว่า

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาเนื้อหาและโครงสร้างของคัมภีร์สัพคหุรูปเทส วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่า มีประวัติความเป็นมาเป็นคัมภีร์ที่จารึกไว้ที่วัดวิสุทธมหาวิหาร หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นวิสัยชนาถวายแก่สมเด็จพระเจ้าล้านช้าง และพระครูบากัญจน อรัญญาวิสิมหาเถร วัดสูงเม่น เป็นประธานร่วมกับเจ้าหลวงเมืองแพร่ เจ้าราชวงศ์หลวงพระบางคัดลอกเมื่อปี พ.ศ. 2380 ด้วยอักษรล้านนาและอัญเชิญมาไว้ที่หอธรรมวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีทั้งหมด 8 ผูก

2. เพื่อปริวรรตและตรวจชำระคัมภีร์สัพคหุรูปเทส วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ จากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย พบว่า มีการปริวรรตและตรวจชำระเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎกอรุทธกถาฎีกา ฉบับบาลี โดยนำมาเปรียบเทียบกับฉบับที่พิมพ์เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และเทียบเคียงกับคำแปลที่อธิบายในคัมภีร์ได้

*ได้รับบทความ: 10 มีนาคม 2561; แก้ไขบทความ: 9 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 17 มีนาคม 2564

3. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาความสัมพันธ์และคุณค่าในคัมภีร์สัพครูปเทศ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องสีมาอุโบสถ บริหาร เสนาสนะ ครุภัณฑ์ของสงฆ์ การปรับอาบัติ ตามลำดับ กฎหมายโลกบัญญัติ การรับโทษทัณฑ์ตามผลกรรม

คำสำคัญ: วิเคราะห์; คัมภีร์สัพครูปเทศ; ล้านนา

Abstract

The objectives of the research were 1) to explore the historical background, content, and structure of Sabgurupadesa Scripture which belongs to Wat Sung Men Sung Men District, Phrae province 2) to transliterate and inspect the scripture from Lanna alphabet into Thai alphabet 3) to analyze essentials relationship and value in Sabgurupadesa Scripture of Wat Sung Men Sungmen District, Phrae province. This research is documentary research by analytical content structure of scripture and check the grammatical payment.

The result found that:

1. The study of historical background, content, and structure of Sabgurupadesa Scripture which belongs to Wat Sung Men Sung Men District, Phrae province found that the Sabgurupadesa Scripture was originated at Wat Wichunla Mahavihara in Luang Prabang, Lao PRD. The questions on the Tripitaka were made by the King of Lanchang and were all answered by the Elder monks who experts in Tipitaka. Later in 2380 B.A., Venerable Kruba Kanjana Aranyavasi Maha Thera co-chaired with the ruler of Phrae and Luang Prabang Royal Family; they copied this scripture from the original language into the Lanna Tham Alphabet and kept in the Buddhist Library at Wat Sung Men, Sung Men district, and Phrae province and there are almost 8 sets.

2. The transliterate and inspect the scripture from Lanna alphabet into Thai alphabet found that there is transliterate and inspect that concerned to Tipitaka commentary Sub-sub-commentaries in Pali language which compare with Pali thai and compare to explanation translated in the scripture.

3. The analyze essentials relationship and value in Sabgurupadesa Scripture of Wat Sung Men Sungmen District, Phrae province found that an analytical Sima Uposatha content Requisite of Robe, Bed and Seat, Durable Equipment, Allowable Things for monks, punishment of the offences in each reveals.

Keywords: An Analytical; Sabgurupadesa; Lanna

1. บทนำ

พระไตรปิฎกนับว่า เป็นคัมภีร์ที่สำคัญ ชั้นต้นของพระพุทธศาสนา และมีคัมภีร์ที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ตามลำดับ เพราะเป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายเนื้อหาสาระในพระไตรปิฎก ผู้แต่งได้อธิบายความของคัมภีร์เหล่านี้เรียกชื่อตามชั้นของคัมภีร์ คือ พระอรรถกถาจารย์ พระฎีกาจารย์ ตามลำดับ อรรถกถาจัดเป็นคัมภีร์ที่มีมาแต่โบราณ แบ่งเป็นหมวดตามปิฎกประกอบด้วย อรรถกถาพระวินัย อรรถกถาพระสูตร และอรรถกถาพระอภิธรรม ซึ่งผู้แต่งอธิบายความมีความประสงค์จะขยายความในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้น ด้วยสำนวนภาษาที่คนในยุคหรือสถานที่ต่างๆ จะเข้าใจความหมายของพระไตรปิฎกโดยง่าย ดังพุทธวจนะในคราวจะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปถมโตโต โส โว มมจเจเน สตถา” (พระไตรปิฎก, 10/141/178) แปลว่า ดูกอรานนท์ ธรรมแลวินัยใดที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย (พระไตรปิฎก, 10/141/123) ในเมื่อเราล่วงลับไปซึ่งการอธิบายของท่านนั้นจะยกเอาเนื้อหาบางเรื่องบางตอนมาอธิบายขยายความให้ชัดเจนมากขึ้น โดยจะแสดงทัศนะข้อวินิจฉัยต่างๆ ไว้ให้ด้วยทำให้ง่ายต่อการศึกษาเพราะผู้ศึกษาไม่ต้องไปตีความเอง บางเนื้อหาที่มีในพระไตรปิฎกชัดเจนแล้วในอรรถกถาจึงไม่มีอธิบายขยายความไว้ เนื่องจากท่านเห็นว่าเนื้อหาส่วนนั้นผู้ศึกษาเข้าใจได้ง่ายอยู่แล้วการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันใช้

อรรถกถาหลายเล่ม มาเป็นหลักสูตรการศึกษา ภาษาบาลีของคณะสงฆ์ ดังนั้นอรรถกถาจึงเป็นคัมภีร์ที่นำศึกษาค้นคว้า และใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีเพราะเป็นคัมภีร์ที่อยู่คู่พระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน เบื้องต้นอรรถกถามีการบันทึกไว้เป็นภาษาบาลี ต่อมามีการแปลปริวรรตเป็นภาษาต่างๆ หลายภาษารวมทั้งภาษาไทย แต่ยังมีเป็นส่วนน้อยที่มีการแปลปริวรรตเป็นอักษรภาษาล้านนา แม้ว่าจะมีในส่วนที่โบราณจารย์ทำไว้บางคัมภีร์ บางผูก แต่ที่ยังคงเหลือก็ไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ (วัดสูงเม่น, 2013, หน้า 1-2)

สังคml้านนา มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่คอยเชื่อมโยงคนในสังคมให้มีความผูกพันแนบแน่นเป็นปึกแผ่นเดียวกัน โดยผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี และภาษาที่มีเป็นของตัวเอง คัมภีร์โบราณจึงเป็นสิ่งที่มิขาดหายสำคัญในการสืบทอดความรู้ความเชื่อ ตลอดจนวิถีความเป็นอยู่ของคนล้านนายุคต่อยุคได้เป็นอย่างดีเนื่องจากในทางพุทธศาสนานิยมจารคัมภีร์โบราณด้วยอักษรธรรมล้านนา เพื่อบันทึกเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาในการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่โบราณจารย์ได้สร้างไว้ให้เป็นมรดกตกสู่คนรุ่นลูกหลาน

อาจกล่าวได้ว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในยุคล้านนา มีหลักฐานปรากฏชัดเจนและควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ในจำนวนคัมภีร์ภาษาล้านนาที่มีการปริวรรตและแปลเพื่อนำองค์ความรู้มาศึกษามีจำนวนไม่น้อย ดังเช่น มังคลัตถทีปนี เป็นต้น แต่ก็ยังมีคัมภีร์ภาษาล้านนาอีกจำนวนมาก

ที่ยังไม่ได้นำมาปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ทางการศึกษาพระพุทธศาสนาให้แพร่ขยายกว้างขวาง คัมภีร์เหล่านี้ได้มีการเก็บรักษาไว้ที่หอธรรมคัมภีร์ของวัดต่างๆ ทั่วประเทศของภาคเหนือ โดยเฉพาะที่มีการสำรวจพบว่า มีมากที่สุดคือในหอธรรมคัมภีร์ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นต้น

“คัมภีร์สัตหุรูปเทส” ฉบับของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นคัมภีร์หนึ่งซึ่งจารลงในใบลานด้วยภาษาบาลีแปลนิสยอักษรล้านนา ขณะที่ได้ทำการวิจัยยังไม่ปรากฏหลักฐานว่า มีการนำมาปริวรรตตรวจชำระเป็นภาษาไทยมาก่อน

จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์สัตหุรูปเทส เป็นการบันทึกการวินิจฉัยของพระสงฆ์ในหลวงพระบาง ถวายวิสัชฌนาต่อพระเจ้าล้านช้างที่ทรงมีความสงสัยในข้อปฏิบัติต่างๆ ที่มาประชุมกันในวัดวิสุทธมหาวิหาร ดังข้อความในตอนแรกว่า “สังฆะเจ้าทั้งหลาย อันระนองโดยปิฎกะระระในสัตตตะนาคะนะหุตตะมหานครราชธานี มีมหาสังฆะ สมเด็จพระราชครูรัตนรามธิปติ และพระมหาสวาวระนะวาสีวัตยา และมหาธัมมะเสนาวัตตุมมา และมหาปัญญาวิเสส และสังฆะราชาวิสุทธมหาวิหารธิปติหือเป็นธูระคาหา อันจักวิสะชะนายังธรรมบทบุจฉาอันนั้น โดยนัยยะอัตถบาลีกัตติกาโตมาเป็นสักขินิทัสสะนะมากนัสนันนี้แล” (วัดสูงเม่น, 2556, หน้า

1-2) มีลักษณะเป็นบันทึกประมวลเรื่องราววินัยสงฆ์และข้อปฏิบัติที่ฆราวาสจะประพฤติต่อพระพุทธศาสนา โดยชอบธรรมและไม่ขัดต่อกฎหมายฝ่ายอาณาจักร จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ต้องทราบกฎระเบียบต่างๆ ที่มีปรากฏทั้งฝ่ายวินัยและฝ่ายกฎหมายบ้านเมืองเรื่องการครอบครองที่ดินและทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ของผู้เป็นใหญ่ชั้นปกครองตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้านจนถึงพระราชผู้ครองประเทศเป็นผู้มีสิทธิ์ขาด มีอำนาจในการอนุญาตเรื่องที่ดินทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ให้แก่วัดในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังกล่าวถึงลักษณะผู้เป็นอิสระชนคนเป็นใหญ่ทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในธรรมและไม่ตั้งอยู่ในธรรมมีการประพฤติต่อทาสหรือบริวารผู้ใต้ปกครองรวมถึงโทษความเสื่อมที่อิสระชนเหล่านั้นจะได้รับในปัจจุบันและในสัมปรายภพ

คัมภีร์สัตหุรูปเทสที่ปรากฏในฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ นั้น พบว่าเป็นคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรล้านนาภาษาบาลีสลับกับแปลเป็นสำนวนพื้นเมืองล้านนาลงบนใบลานห้า¹ มีจำนวนทั้งหมด 8 ผูก ผูกละ 40-50 ใบลาน และมีความแตกต่างจากคัมภีร์เทศน์หรือคัมภีร์ใบลานอื่นๆ เพราะไม่ปรากฏส่วนของปณามคาถา² ซึ่งผู้วิจัยเห็นความแตกต่างนี้ว่าเป็นลักษณะการบันทึกข้อวินิจฉัยวินัยและคำสอนที่มีแหล่งอ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น

¹ ใบลานห้าคือมีการจารในใบลานใบละห้าบรรทัด

² ส่วนปณามคาถาคือ ส่วนแสดงความเคารพพระรัตนตรัยเรียกกันง่ายๆ ว่าคาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถาฎีกา เป็นต้น ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้นก่อนขึ้นเนื้อความของคัมภีร์นั้นๆ จะประกอบคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย คำบอกความมุ่งหมายในการแต่งคำอ้างอิงถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้อาราธนาให้แต่งและขอควรทราบอื่นๆ เป็นอย่างค่านำหรือคำปรารภ

และพบว่า ครูบาทัญจนอรัญญวาสีมหาเถรวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นประธานสร้างร่วมกับเจ้าเมืองแพร่ เจ้าราชวงศ์เมืองหลวงพระบาง และศรัทธาณิกบุญร่วมกันสร้างไว้ที่เมืองหลวงพระบาง วัดวิชุลราชเมื่อปีจุลศักราช 1198 หรือตรงกับปีพุทธศักราช 2380 โดยที่ประวัติและผลงาน ของครูบาทัญจนอรัญญวาสีมหาเถรนั้น นับว่า เป็นพระมหาเถระนักปราชญ์ที่มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกสัททาวิเสส และเป็นผู้รวบรวมพระไตรปิฎก หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งหลักสูตรตำราเรียนภาษาบาลีไว้ที่วัดสูงเม่น เป็นจำนวนมาก

ด้วยความสำคัญและเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะนำ คัมภีร์สัพพัญญู ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มาปริวรรต ตรวจสอบชำระเนื้อหาให้เป็นภาษาไทย และให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ โดยเทียบเคียงกับพระไตรปิฎก ฉบับบาลีสยามรัฐ และฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และให้ได้เนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาบริบททางสังคม และประวัติศาสตร์อันเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา ผลงานวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา ประวัติและโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ใบลาน จากนั้นรวบรวมต้นฉบับคัมภีร์สัพพัญญูอักษรล้านนา ฉบับวัดสูงเม่น มาปริวรรตเป็นอักษรภาษาไทย พร้อมทั้งตรวจชำระภาษาบาลี โดยเทียบเคียงกับวินัยปิฎก อรรถกถา ที่ท่านนำมาอ้างอิงในคัมภีร์สัพพัญญู และนำเนื้อหาที่ได้มาวิเคราะห์โครงสร้างประเด็น

ต่างๆ ได้แก่ ประวัติความเป็นมา เนื้อหา จุดมุ่งหมาย ลักษณะการแต่ง วิธีการนำเสนอ การอ้างอิงหลักฐาน ตลอดจนวิเคราะห์องค์ความรู้และคุณค่า เพื่อนำเสนอต่อสาธารณะชนให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาพระพุทธศาสนาต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา เนื้อหา และโครงสร้างของคัมภีร์สัพพัญญูบทสวดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
2. เพื่อปริวรรตและตรวจชำระคัมภีร์สัพพัญญูบทสวดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ จากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย
3. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาองค์ความรู้และคุณค่าในคัมภีร์สัพพัญญูบทสวดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาและเอกสาร

ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะปริวรรตคัมภีร์สัพพัญญูบทสวด ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ทั้งหมด 8 ผูก จากต้นฉบับอักษรล้านนาเป็นอักษรไทยโดยตรวจชำระเทียบเคียงกับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ที่ท่านนำมาอ้างอิงในคัมภีร์สัพพัญญูแล้วทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย โดยศึกษาบริบทของคัมภีร์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ประวัติความเป็นมา ปริวรรต

ตรวจชำระ วิเคราะห์เนื้อหาโครงสร้าง และคุณค่าของคัมภีร์สัพครูปเทศเป็นภาษาไทย

ด้านเอกสาร ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ พระไตรปิฎกบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 คัมภีร์สัพครูปเทศ ฉบับภาษาบาลีอักษรล้านนาของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสกถารวมทั้งคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย เพื่อเทียบเคียงให้ได้เนื้อหาที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นกับคัมภีร์สัพครูปเทศ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอนตามลำดับ คือ

1. ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาประวัติของคัมภีร์สัพครูปเทศ

2. รวบรวมคัมภีร์สัพครูปเทศภาษาบาลีอักษรล้านนาฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทย พร้อมทั้งตรวจชำระภาษาบาลีให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ โดยเทียบเคียงเนื้อหาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี

3. นำเนื้อหาวิเคราะห์โครงสร้าง ได้แก่ ประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมาย ลักษณะการแต่ง วิธีการนำเสนอเนื้อหา การอ้างอิงหลักฐานตลอดจนวิเคราะห์เนื้อหาและคุณค่า

4. จัดทำเป็นเอกสารรายงานการวิจัยเพื่อนำเสนอต่อไป

4. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาคัมภีร์สัพครูปเทศวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่า มีประวัติความเป็นมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สร้างโดยพระครูบาทัญจนอรัญญาวิสมาเถระ วัดป่าสูงเม่น เมืองแพร่ พร้อมด้วยเจ้าหลวงเมืองแพร่ เจ้าราชวงศ์เมืองหลวงพระบางและศรัทธาเป็นผู้สร้างไว้และอัญเชิญมาไว้ที่หอธรรมวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งตามที่สำรวจการจัดลำดับเลขหมวดคัมภีร์ของวัดสูงเม่น คัมภีร์สัพครูปเทศนี้ อยู่ในลำดับที่ 1 มีจำนวน 8 ผูก อยู่ในมัดเดียวกันเป็นคัมภีร์อธิบายหลักปฏิบัติของพระสงฆ์และฆราวาส ชั้นปกครองตามแนวทางแห่งพระธรรมวินัย โดยยกบาลีเป็นบทตั้งและแปลสลับกันไปตลอดทั้ง 8 ผูก ตั้งแต่ต้นจนจบ

การปริวรรต การชำระคัมภีร์สัพครูปเทศวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่า เนื้อหาโครงสร้างของคัมภีร์ทั้ง 8 ผูก โดยเริ่มจากผูกที่ 1 จำนวน 51 หน้าใบลาน เริ่มเนื้อเรื่อง: สืบมาหลักการถวายของแก่สงฆ์ ข้อกำหนดหรือแม่บท 8 ประการ สิทธิการครอบครองที่ดินที่ได้รับพระราชานุญาต การสืบทอดมรดก การสร้างวิหารถวายแก่สงฆ์ ลักษณะของลาภสีมา ที่ทายกถวายในสีมาที่มีภิกษุอยู่จำพรรษา ลักษณะสีมา 15 ชนิด การรับถวายครุภัณฑ์ ฤกษ์ที่สงฆ์รับจากอิสรชน ในขอบเขตที่กำหนดแห่งวินัย การเอาสมบัติถวายเพื่อบูชาตามระยะเวลาที่กำหนด ครุภัณฑ์ที่ไม่ควรแจกให้ยืมชั่วคราวเท่านั้น โทษของการกำหนดให้สิ่งของสงฆ์แล้วยึดคืน การเคี้ยวกินอาหารไม่ได้รับอนุญาต

การไต่สวนความที่ไม่ถูกต้องชอบธรรม ผลกรรมของผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม จบด้วยเรื่อง: ทุกขีในอบายทั้ง 4 เป็นต้น

ผูกที่ 2 มี 48 ไบลาน เริ่มเนื้อเรื่อง: ลักษณะกษัตริย์อิสรชนผู้ทำหน้าที่พิจารณาคดีตั้งอยู่ในศีลและสมาธิ ธรรมบูชาเรื่องการสร้างวิหาร การถวายทานในวิหาร การครอบครองที่ดินที่จะได้รับอนุญาตจากพระราชาการสืบทอดทรัพย์มรดก การประเมินราคาของที่เขานำมาถวายแสดงโทษการให้ครุภัณฑ์แก่ผู้อื่น ลูก 4 จำพวกทาส 4 จำพวก ที่มีสิทธิ์จะรับทรัพย์มรดกของเจ้านายญาติ 4 จำพวก การปรับสินไหม การขายลูกธรรมที่ผู้เป็นใหญ่ควรทราบ การปรับสินไหมคนทะเลาะกัน การพิจารณาตัดสินผู้กล่าวเท็จการสืบหาพยาน การไต่สวนคน 5 ประเภท การปรับไหมคนลักของผู้อื่น คนเล่นขี้เมียบาน การให้ทานแล้วไม่ควรเดือดร้อนในภายหลัง โทษของผู้สอนผู้อื่นให้ฆ่าให้ตี ให้ลัก ให้ดำ ลักษณะภรรยา 10 จำพวกโทษของการประพฤตินิดในหญิงผัว 3 จำพวก การกล่าวมุสาการดื่มเหล้า โทษของการผิดศีล 5 การถวายปัจจัย 4 ผู้จักพ้นจากอบายจบด้วยเรื่อง: ผลวิบากแห่งการผิดศีล 5 มาในเปตวัตถุ

ผูกที่ 3 มี 52 ไบลาน เริ่มเนื้อเรื่อง: เรื่องโจรมาปล้น ปล้นวัดเรื่องภิกษุณีอยู่ในที่มุ่งที่บังกับภิกษุ เรื่องนอนร่วมกัน เรื่องครุภัณฑ์ไม่ควรแจกให้คฤหัสถ์ แสดงบุคคลผู้ควรให้ 10 ประเภท บุคคลอันภิกษุไม่ควรไหว้ 21 ประเภทสุจริตธรรม 3 การอนุญาตที่และขนาดกุฎิสงฆ์ อาบัติปาราชิกของภิกษุณี อภัพบุคคล 11 ประเภท การกล่าวเท็จทั้งที่รู้ เรื่องสังฆาติเสส 4 ข้อของนางภิกษุณี เรื่อง

ทุติยปาราชิกของภิกษุปฐมปาราชิกที่ภิกษุต้องด้วยตนเอง เรื่องเพศกลับภิกษุหนุ่มผ้าของสงฆ์มาให้สหาย ภิกษุเป็นสื่อแก่ชายหญิงต้องอาบัติทุกก้าวเดิน วินิจฉัยอนันตริยกรรมภิกษุต้องอาบัติไม่แสดงคืน ไม่บอกต้องอาบัติเพิ่มจตุตถปาราชิกเพราะกล่าวมรรคผลที่ไม่มีในตัวตน ภิกษุมิผ้าเป็นนิสสัคคีย์ ภิกษุเป็นบ่าก่ทะเลาะวิวาท ภิกษุกระทำสังฆเภท ภิกษุถือรุกขมุสิกังคชุดงค์ ทางแห่งเมถุนธรรม คือมรรค 3 เรื่องหญิง 3 จำพวกบุรุษ 3 จำพวกบัณฑิต 3 จำพวก ภิกษุณีมีจิตกำหนดให้บุรุษถูกต้องกายนิสสัคคีย์ปาจิตติย เพราะแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนเกินที่พระพุทธเจ้ากำหนดไว้การจะให้อัญญาเดียรถীবวช ต้องให้อยู่ปวิวาส 4 เดือนถ้าเกิดศรัทธาพึงให้บวชจบด้วยเรื่อง: เรื่องเนื้อที่ไม่สมควรถวายพระ

ผูกที่ 4 มี 49 ไบลานเริ่มเนื้อเรื่อง: การย้อมผ้าภิกษุถูกลักจีวรจะนุ่งไปไม้แทนไม่เป็นอาบัติ อาบัติสังฆาติเสสของนางภิกษุณี การที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้วปกปิดไว้ เสทาโมจนคาถาฉบับใหม่การทำสังฆกรรม ในคามสีมาวิธีสวดถอนผูกสีมาพร้อมบทสวดญัตติกรรมวาจา การทักษิณิตการทักษและการขานนิมิตเรื่องสีมาสมมติ 2 อย่าง อุโบสถ 3 ประการ การกำหนดเดือน (ปักข์) ตามลักษณะกำหนดข้างขึ้นข้างแรมห้ามปวารณาแก่ภิกษุทะเลาะกัน การกระทำสังฆอุโบสถ คณะอุโบสถและบุคคลอุโบสถ การกระทำปวารณา การเลื่อนปวารณาแห่งภิกษุผู้ทะเลาะกัน การแจกภัตรมีสลาภภัตร การกล่าวถวายแก่สงฆ์ การวินิจฉัยสลาภภัตร จบด้วยเรื่อง: การพิจารณาอภัพปัจจัยของควรไม่ควรแก่การรับถวายจากคฤหัสถ์

ผูกที่ 5 มี 48 ไบลานเริ่มเนื้อเรื่อง: ว่าด้วย กัปปิยวัตตुरुปิยวัตต การแจกกัปปิยภัณฑ์การ พิจารณาอภิปิยวัตต วิวินิจฉัยคุรูปเทศอันมหา สมเด็จพระเจ้าบุพผารามรณาไว้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ กุลบุตร ประวัติกฐินการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต กฐิน ลักษณะแห่งปฏิบัติคาหก และลักษณะแห่งทาน อานิสงส์กฐินทานที่ทายกได้รับและที่สงฆ์ได้รับวิธี แห่งปัสสุกุลิกังคุดงค์ การอนุโมทนากฐินสัมปทา 3 อย่าง อธิบายอานิสงส์ส่วนที่สงฆ์จะได้รับจบด้วย เรื่อง: ปลิโพธของภิกษุผู้กรานกฐิน

ผูกที่ 6 มี 48 ไบลาน เริ่มเนื้อเรื่อง: อานิสงส์ กฐินมหาปเทศ 4 จีวรการแห่งองค์ เตจิวริกังคุดงค์ ผ้าที่ได้มาด้วยการซื้อแลกเปลี่ยน 3 ประการ เหตุแห่ง กฐินุทธการแห่งภิกษุในอวาสจีวรที่พระอานนท์ ออกแบบสีจีวรที่ไม่อนุญาตให้ใช้อาหาร 25 ลักษณะการทอดเพียร จบด้วยเรื่อง: ทรงอนุญาต ปัญจโครส 5 อย่าง

ผูกที่ 7 มี 48 ไบลานเริ่มเนื้อเรื่อง: กล่าวถึง เรื่องกัลยานี 5 ประการดุริยางค์ ประกอบด้วย องค์ 5 คาถา สวดพระราชพิธีพิรุณศาสตร์ (คาถา ขอฟน) จักขุ 2 อย่างภิกษุณิกขันธกะ การปลง บริหารความหมายของปรมาณู ในสังขยาปกาสินี มาตราฉบับจำนวน จบด้วยเรื่อง: อธิบายความมา ในสังขยาปกาสณีกา

ผูกที่ 8 มี 56 ไบลาน เริ่มเนื้อเรื่อง: ต่อจาก ผูกที่ 7 เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงสังขยาปกาสณีกา ธัญญสังขยา ปมาณสังขยา ภณฑสังขยา ภณฑมูลสังขยา คาถาในเปตวัตตุ คาถาในเวสันดร ชาดก จำนวนนับคาถาพัน จำแนกธรรมชั้น 84,000 วิมุตติ 5 วิสุทธิ 7 ปฐมสังคายนาทุทธกิจ

5 สมัย 10 มหาวิโลกน 5 บุพพนิมิต 32 พุทธประวัติ กิเลส 1,500 อัศจรรย์ 32 จบด้วยเรื่อง: แสดง ธรรมจักรกัปวัตตสูตร เป็นต้น

จากการศึกษาการปริวรรตและตรวจชำระ ครั้งนี้ ยังพบว่า มีการเขียนภาษาบาลีที่แตกต่างจาก ฉบับบาลีสยามรัฐอยู่มาก เนื่องจากการเขียน ตามเสียงพูดที่มีการสะกดคำตามสำเนียง จึงได้ ชำระให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ส่วนเนื้อหาของ คัมภีร์ได้ดำเนินความ ตามลำดับ ตามที่ได้จัดหมวด หมูโดยสังเขปนี้

ฉะนั้น การนำเสนอเนื้อหา โครงสร้างของ คัมภีร์สัพทคุรูปเทศจึงแตกต่างจากคัมภีร์อื่นๆ ที่มี อย่างน้อย 3 ส่วนคือ 1) ส่วนของบทไหว้ครูประณาม คาถา 2) ส่วนเนื้อหา 3) ส่วนอวสานพจน์หรือนิคม คาถาในคัมภีร์สัพทคุรูปเทศนี้ จะมีแต่ส่วนที่เป็น เนื้อหาเท่านั้นที่นำเสนอวินัยและสุดท้ายกษัตริย์ เป็นอุทานร่ายเรื่องสำหรับเปรียบเทียบข้อวินัย ธรรมทั้งปวง

5. อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์สัพทคุรูปเทศ ของพระพุทธศาสนาในล้านนา ซึ่งมีประวัติความเป็นมา เนื้อหาและโครงสร้างที่อ้างอิงจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา รวมไปถึงประวัติการ จารึกมีการนำเสนอองค์ความรู้ต่างๆ ตามลำดับ คัมภีร์สัพทคุรูปเทศที่นำมาปริวรรตและวิเคราะห์ องค์ความรู้ที่ไม่มีที่อื่นนอกจากฉบับวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ จารึกด้วยอักษรล้านนาเก็บไว้ในหอ อัมมวัตตสูงเม่น มีเนื้อหาแสดงเกี่ยวกับวินัยตั้งแต่ มหาวรรค จุลวรรค ปวิวารวรรค อรรถกถาและฎีกา

อธิบายความประกอบกับเถรมิติ มีลักษณะเป็นบันทึกวินิจฉัยวินัยที่พระมหาเถระ มีสมเด็จพระสังฆราช เป็นต้น ได้วินิจฉัยถวายแก่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในเมืองหลวงพระบาง ผู้ทรงเกิดความสงสัยในเรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ โดยปรารภเริ่มจากลักษณะที่ดินแห่งสีมา มีคามสีมา ลากสีมา เป็นต้น ซึ่งในคัมภีร์สัพครูปเทศนั้นแสดงความเป็นมา ความสำคัญในข้อสงสัยของพระเจ้าแผ่นดิน และข้อวิสัยชนาตั้งที่ปรากฏในใบลานว่า ได้มีพระสังฆเถรผู้ทรงพระไตรปิฎก ในศตวรรษมหานครราชธานี³ ร่วมกันพิจารณาธรรมบททั้งหลาย ปรารภเหตุที่สมเด็จพระมหาราชาทศลักกุญชร มีความสงสัยในเรื่องสีมา พระมหาสังฆราชาวิสุทธมหาริหาราธิปติ รับเป็นธุระวิสัยชนาธรรมบทจุฉา โดยนัยอรรถบาลี แบ่งเป็นตอนหรือผูกมีทั้งหมด 8 ผูก แต่ละผูกจะมีความยาวของเนื้อหาประมาณ 50 หน้าใบลาน⁴

ในเบื้องต้นเนื่องจากชื่อของคัมภีร์สัพครูปเทศนี้ มุ่งแสดงความหมายไปในทางการปฏิบัติวินัยของพระสงฆ์และฆราวาส คำว่า “สัพครูปเทศ” ประกอบด้วยความหมายศัพท์ ดังนี้

มาจากคำว่า สพพ (สร คติย + ว) วิ. สรติ ปวดตติตี สพพ ๗ (อาเทศ ๖ เป็น พ, ร เป็น พ) แปลว่า สิ่งที่เป็นไป ทั้งปวง (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2547, หน้า 702-859)

มาจากคำว่า สทท (สปป อุจจารณ + อ) วิ. สปปติ อุจจารียตีตี สทโท เสียงที่บุคคลพูด ชื่อ

ว่าสัททะฯ สปปเต ญาเยเต อนเนาติ สทโท เสียงที่ให้อรรถความ ชื่อว่าสัททะฯ แปลงรูปเป็นสันสกฤตเป็นศัพท์ แปลว่า เสียง ชื่อหรือประโยคที่เหมาะสม (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2547, หน้า 94-150)

มาจากคำว่า ครุ (คร เสงเน + อุ) วิ. ครตติ สิมจติ วิตถาเรตีตี ครุ สิ่งทีกว้างขวางออกไปใหญ่มาก ชื่อว่า ครุ (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2547, หน้า 701-858)

มาจากคำว่า อปเทศ (อปพุโพ ทิส อุจจารณ + ณ) กถณิ คำชี้แจง คำบอกเล่า (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2547, หน้า 860-996)

เมื่อนำศัพท์เหล่านี้มาสมานกันจะได้รูปสำเร็จเป็นสพพครูปเทศ และสททครูปเทศ หรือเขียนในรูปสันสกฤตว่า ศัพท์ครุประเทศ รูปศัพท์ที่ท่านจารึกในคัมภีร์นี้เขียนด้วยอักษรล้านนา ปวิวรรตแล้วมีรูปศัพท์เป็น สัพครูปเทศ ซึ่งเป็นคำพ้องเสียง เช่นกับชื่อของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชื่อ เปฏโกปเทศ มหาปเทศ หิตโปเทศ หรือหัวข้อธรรมคือ อุตเทศ นิตเทศ เป็นอาทิ ซึ่งผู้วิจัยได้ถอดความแปลโดยอรรถแล้วหมายถึง คำชี้แจงเนื้อความที่เป็นประโยชน์ให้แก่กว้าง

การสร้างคัมภีร์สัพครูปเทศอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงที่มีการติดต่อกับต่างชาติ การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา การศึกษาศิลปวัฒนธรรมเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการค้าขายกับชาวจีน จะเห็นได้ว่าการ

³ เมืองล้านช้าง (สต + นาค + นหุต ร้อย + ช้าง + หมื่น จำนวนหมื่นช้างคุณร้อย คือ ล้านช้าง)

⁴ สมเด็จพระเจ้าล้านช้าง (ทส + ลกข + กุญชร สิบ + แสน + ช้าง จำนวนช้างแสนคุณสิบ คือ ล้านช้าง)

สร้างคัมภีร์สัพครูปเทศ ในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นอีกหนึ่งทางหนึ่ง ที่ส่งเสริมการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมด้วยการจาริก การสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส ฎีกาต่างๆ ลงในใบลานและอัญเชิญคัมภีร์มาเผยแผ่ในดินแดนล้านนาไทยอย่างแพร่หลาย

คัมภีร์สัพครูปเทศวัดสูงเม่น มีประวัติซึ่งพระคณาจารย์ทั้งหลายได้รจนาคัมภีร์ขึ้น เพราะความการุญญเอื้ออาทร หรือเพราะได้รับคำกล่าวชักนำให้เห็นประโยชน์ที่จะพึงมีทั้งแก่ตนและปัจฉิมชนตาชน เพื่ออธิบายพุทธดำรัสให้พาลปโพรชน (พาลปโพรชน คือคนที่ไม่รู้ให้ไม่รู้และเข้าใจ) ได้ซาบซึ้งในธรรมรส อรรถรส จนสามารถน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดทั้งแก่ตนเองหมู่ญาติมิตร และบริวารชนได้ เช่นเดียวกับประวัติการสืบทอดคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในอดีตที่ได้รับการรักษา ทรงจำใคร่ครวญ พินิจพิเคราะห์ และตรวจสอบให้สมบูรณ์ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะแล้วนำเสนอสืบต่อกันมา มิได้ขาดสาย นานนับเป็นพันๆ ปี ด้วยหลักเกณฑ์วิธีวินัยวินิจฉัยคำสอนความเชื่อถือ และการปฏิบัติเป็น 4 ชั้นคือ

1. สุตตะ ได้แก่ พระไตรปิฎก
2. สุตตานุโลม ได้แก่ มหาปเทศ (ยอมรับอรรถกถาด้วย)
3. อัจฉริยวาท ได้แก่ อรรถกถา (ตลอดถึงฎีกาและอนุฎีกา)
4. อัตตโนมตี ได้แก่ มติบุคคลนอกเหนือจาก 3 ข้อต้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525)

ผู้ต้องการจะเข้าใจในคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงตามพระพุทธประสงค์สามารถศึกษาค้นคว้าได้จากคัมภีร์เหล่านี้ ซึ่งในคัมภีร์สัพครูปเทศได้วิธีการแต่งโดยใช้มิติแห่งคัมภีร์เหล่านี้มาอธิบายความโดยชัดเจน ตามลำดับแห่งเนื้อหาที่นำมาอธิบายและรายชื่อของคัมภีร์ต่างๆ ตามที่ได้กล่าวไว้

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป
 - 1.1 รัฐควรสนับสนุนให้เกิดการศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานในล้านนาเพิ่มมากขึ้น
 - 1.2 ภาครัฐและภาคเอกชนควรสนับสนุนการปริวรรตการแปลคัมภีร์ใบลานเพิ่มมากขึ้น
 - 1.3 คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนควรศึกษาองค์ความรู้ที่เป็นคตินิยมภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานล้านนา
 - 1.4 คณะสงฆ์ควรให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการเรียนรู้คัมภีร์ใบลานในล้านนาเพิ่มมากขึ้น
 - 1.5 ควรให้มีการตีพิมพ์และปริวรรตคัมภีร์ใบลานในล้านนาเพื่อเผยแผ่องค์ความรู้สู่สาธารณชนต่อไป
2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป
 - 2.1 ส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาล้านนา
 - 2.2 ควรปริวรรตและวิเคราะห์องค์ความรู้ของแต่ละคัมภีร์ที่มีความสำคัญเพื่อให้เป็นองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์แขนงอื่นๆ ได้

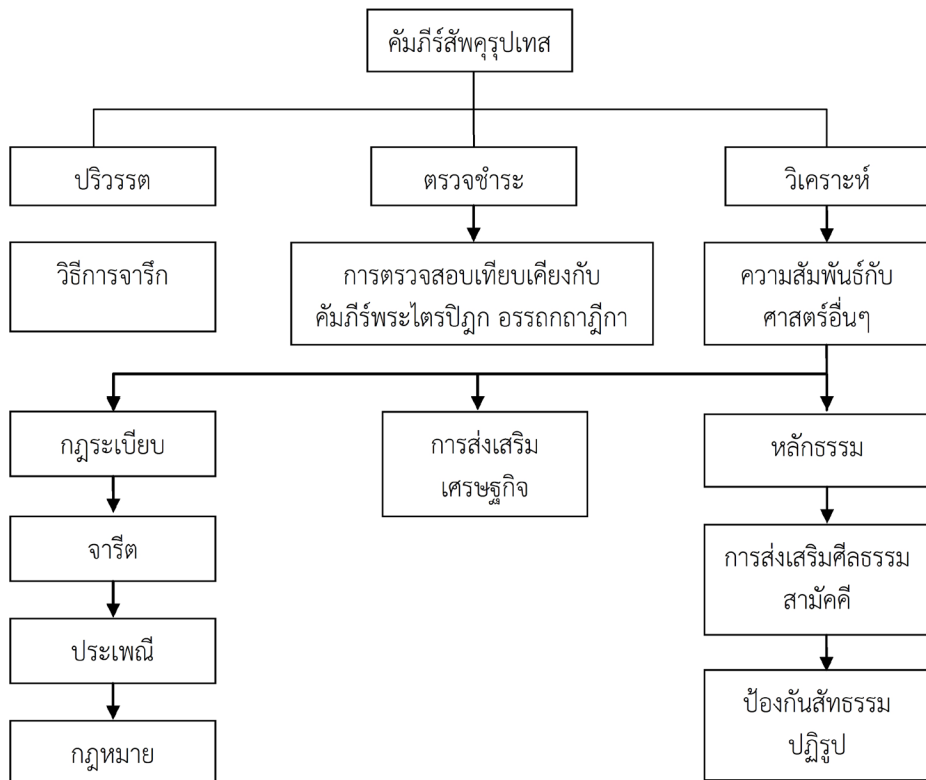
2.3 ส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่ยกย่องเชิดชูด้านภาษาล้านนา

2.4 วัดเป็นผู้ดูแลรักษาคัมภีร์ธรรม โดยตรงควรที่เจ้าอาวาสจะส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร นำคัมภีร์ใบลานมาศึกษา อ่านสาธยาย เป็นประจำ

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ คัมภีร์ สัพครูปเทศของพระพุทธศาสนาในล้านนา พบว่าการปริวรรต ตรวจสอบชำระ และวิเคราะห์ คัมภีร์

สัพครูปเทศ นำเสนอข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับ ศาสตร์อื่นๆ คือ เทคนิควิธีการจารึก การตรวจสอบ เทียบเคียงที่ตรงกับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และกฎระเบียบจารีตประเพณี การตราเป็น กฎหมายที่คุ้มครองส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจ ทางสังคมข้อปฏิบัติพื้นฐานของสังคมกล่าวคือ ศิล 5 ทางการศึกษาค้นคว้าหลักการแห่งพระพุทธ ศาสนา และคุณค่าของคัมภีร์สัพครูปเทศ ด้านส่งเสริม สามัคคีธรรม ป้องกันสัทธรรมปฏิรูป ที่จะเกิดจาก การตีความพระวินัยคลาดเคลื่อนไปจากหลักบาลี ที่จะ เป็นเครื่องรักษาพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- พระมหาสมปอง มุทิโต. (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคาแปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วัดสูงเม่น. (2556). *คัมภีร์ไบลานงานประเพณีตากธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). แพร่: อรุณกิจแพร่.